

Stilguide

Särtryck ur Byggnadsordning för Norrböle.
Skellefteå kommun och Skellefteå museum 2010.

Byggnadsordningen antagen av byggnadsnämnden 2010-06-14.

På följande sidor får du handfast rådgivning om vilka färger, material och detaljer (fönster, dörrar etc.) som ger ditt hus karaktär och detaljer som bryter stilen. Hus är individer och beskrivningarna här är tämligen generella och kortfattade – se litteraturlistan och kontaktsidorna i byggnadsordningen om du vill veta mer. Förhoppningen är att de begrepp som används ska förklaras av bilderna.

Tänk på att fasadförändringar ofta är bygglovpliktiga åtgärder. Kontakta bygg- och miljökontoret för att få veta om din ändring kräver bygglov och Skellefteå museum om du behöver råd.

Fönster

Fönster är husets ögon. De bidrar på ett särskilt sätt till husets karaktär och tidsprägel. Försök behålla storlek och proportioner vid byte. Materialval och öppningsätt är sådant som också påverkar husets karaktär. Moderna tre-glasfönster med samma proportioner, indelning och profiler som de gamla kan beställas från lokala snickerier utan någon större fördyring.

Bågarnas insidor och karmarnas poster var under 1800-talet rikt profilerade, och fönsterglas var fram till 1920-talet munblåst – det var alltså lite ojämnt med små blåsor i glasmassan. På äldre hus bör därför t.ex. vippfönster, aluminiumbågar och fuskpröjsar undvikas.

Korspostfönster med profilerat överstycke, 1800-tal.

Korspostfönster med små spröjs upptill, 1910-tal.

Sexdelat fönster utan foder, 1920-tal.

Tvåluftsfönster med fast mitt-post, 1940-tal.

Perspektivfönster, 1950-tal.

Tvåluftsfönster med förskjuten mittpost, 1950-tal.

Fönster med vädringslucka, 1960-tal.

Dörrar och portar

Husets dörrar är även de viktiga tidsdokument som ger huset karaktär, spara därför om möjligt originaldörren. Den gamla ytterdörren kan ofta användas vid en ombyggnad – eventuellt kan man komplettera med en ny innerdörr i samma dörrkarm eller förstärka och isolera den gamla dörren från insidan. Nya lås går också att sätta i gamla dörrar.

Om dörren ändå behöver bytas, försök då hålla originaldörrens storlek, proportioner och färgskala. En ny dörr med liknande utseende, men med förbättrad värmeisolering och säkerhet kan beställas från lokala snickerier.

Många hus har ofta bearbetade omfattningar runt entrén som berättar om tidens mode, materialkänsla och hantverkskunnande. Dessa bör därför bevaras så långt möjligt.

Pardörr med överljus och rikt detaljerad omfattning, 1800-tal.

Enkeldörr med glasad överdel, 1920-tal.

Dörr av ädelträ med tegelomfattning, 1950-tal.

Spegeldörr med lunettfönster, 1990-tal.

Modern dörr av ädelträ, 2000-tal.

Färger

Bebyggelsens färgsättning har växlat med modet. Färgsättningen men även färgtypen (linolja, lasyr, slamfärg) säger mycket om ditt hus. Rådgör gärna med experter innan ommålning. Ofta kommer huset bäst till sin rätt om det målas i sina ursprungliga eller i för tiden typiska kulörer.

Faluröda hus blev allmänna under 1800-talet. Detaljerna målades gråvita.

Vid mitten av 1800-talet blev vita hus populärt.

Ljusa fasader med kulörta fönsterbågar var typiskt för sekelskiftet 1900.

Under nationalromantiken var bruna fasader och röda eller gröna detaljer modernt.

Under 20-talsklassicismen var ljusa stenimiterande färger vanligt.

Idealet under funktionalismen på 1930-talet var ljusa putsade fasader.

Under 1940- och 50-talen började man måla husen i mättade färger.

Brunlaserade fasader var populärt på 1950- och 60-talen.

Fasader

Fasadmaterialet är liksom husets fönster och dörrar viktigt för dess karaktär. Man bör därför sträva efter att bevara och vårda husets ursprungliga fasadmateriell eller ersätta med likadant om byte inte kan undvikas. På småhus har träfasader alltid varit vanligast. De äldsta husen hade bara timmerfasader, först på 1800-talet blev träpanel vanlig. Stående panel som lockpanel och locklistpanel är vanligast, men även liggande (t.ex. fjällpanel) förekommer. På äldre hus delades fasaderna sällan in med midjeband. Dessa förändrar husets karaktär och bör därför undvikas.

Tegel har varit populärt i omgångar. Det röda teglet var populärt under förra sekelskiftets nationalromantik, men också under 1950-talet, då även det gula teglet förekom. Eternitplattan lanserades 1950 och präglar många hus från tiden däromkring. Det finns också andra skivmaterial som är typiska för sin tid, t.ex. masoniten som kom 1929. Fasadplåt rekommenderas överhuvudtaget inte vid ett nybygge – det passar i helt andra miljöer, t.ex. på större industribyggnader. Puts är däremot ett mer traditionellt material, men kräver ett omsorgsfullt utförande i vårt klimat. Ju mer cement som blandas i putsen, desto hårdare, tätare och mindre följsamt blir putsskiktet.

Stående locklistpanel.

Lockpanel, 1990-tal.

Liggande fjällpanel, 1940-tal.

Tegelfasad, 1950-tal.

Eternitklädd fasad, 1950-tal.

Putsad fasad och slätputsad fönsteromfattning, 1950-tal.

Tak

Takmaterialet och takvinkeln säger mycket om ett hus, liksom detaljer som takutsprång, takfot och vindskivor. På tätortsbebyggelsen användes främst falsad slätplåt från 1800-talets början medan pannplåt kom i bruk i Västerbotten i början av 1900-talet. Papptak har också förekommit sedan 1800-talets slut. Tegeltak har inte varit vanligt i länet förrän efter 1920-talet.

Ta i första hand vara på det befintliga taket och undersök om det går att byta ut skadade eller förstörda delar. Tänk på att bevara takets speciella karaktär vid om- och tillbyggnad.

Vid valet av plåttyper är pannplåt eller falsad plåt att föredra ur utseendesympunkt framför trapetskorrugerad plåt (TRP). Plåt som imiterar taktegel innebär en ”oäkta” utformning och bör därför användas med återhållsamhet i äldre miljöer. Lerteglet har en matt yta med en fin mönsterverkan och åldras vackert och bör därför bevaras. Alternativt kan tegelfärgade betongpannor väljas.

Taksprången är också viktiga för husets karaktär. Tjocka, ibland inklädda takfötter har varit vanligt på vissa hus under vissa epoker, medan de tunna taksprången oftast varit de vanliga i våra trakter. Tänk på att behålla taksprången karaktär, t.ex. vid val av nya takmaterial, vindskivor och takfotsbrädor.

Takkupor förekommer ibland på äldre hus. Nya takkupor kan ibland accepteras, men ska då vara anpassade till husets karaktär och samordnas med fasaden. Byggnaden får inte se överlastad ut.

Papptak, 1800-talets slut.

Falsad plåttak, 1900-tal.

Tvåkupigt lertegeltak, 1930-tal.

Omvikt takfot, 1920-tal.

Inklädd takfot, 1800-tal.

Räcken och staket

Staket fungerar bäst om de får en form och färg som anknyter till husets karaktär och tidsprägel. Plank är en bygglovspliktig åtgärd och bör undvikas då det visuellt avskärmar värden som kan vara av grundläggande betydelse för stadsbilden.

Tänk på att ett staket ska upplevas från båda sidor. Traditionellt har staket målats i samma färg som husets fasad eller detaljer. Använd helst finsågat virke av god kvalitet och måla med oljebaserad färg. Röda staket blir vackrast om de målas med slamfärg eller matt alkydoljefärg.

Befintliga grindstolpar är viktiga tidsmarkörer som bör bevaras och vårdas. Balkong- och altanräcken samt staket i järn är viktiga bärare av husets karaktär. De bör så långt det går vårdas och bevaras, och inte ersättas av klumpigare träkonstruktioner.

Grindstolpe av huggen sten, 1900-tal.

Broräcke i snickarglädje, 1800-1900.

Smitt broräcke, 1950-tal.

Modernt trästaket, 2000-tal.

Traditionellt trästaket, 1800-1900.

Tillägg

Att bygga till är svårt. Ny-, om- och tillbyggnader som garage, farstukvistar, carportar, takkupor, uthus och verandor kräver alla särskild omtanke om mötet med det äldre ska bli bra. Det gäller även bygglovbefriade tillägg som t.ex. friggebodar. Tänk på proportionerna, både i sig och i förhållande till övriga hus. Grundregeln är att tillägget inte ska dominera över huvudbyggnaden. Tillbyggnad av huvudbyggnaden bör ske på längden, på höjden eller i vinkel, inte som en påklistrad låda. Tillbyggnadens fasadmaterial väljs lika den ursprungliga byggnaden, men om man måste bryta är det bättre att göra det ordentligt än att försöka imitera. Samma gäller färgsättning och detaljer (som fönsterstorlek).

Om tillägget inte är av samma höjd eller längd bör det få vara en egen volym som möter den äldre. Det innebär att man hellre går förbi eller stannar innan, än att precis följa det äldre fasadlivet. En vinkeltillbyggnad bör inte göras för bred, utan utförs normalt med smalare gavel än huvudbyggnadens. En farstukvist kan ofta göras så djup att den går att utnyttja som veranda. Garage, uthus och ekonomibyggnader bör utformas fristående. Taklutningen har stor del i anpassningen till de byggnader som redan finns. Använd om möjligt samma taklutning och för inte in en ny takform, t.ex. platt tak eller asymmetriskt sadeltak. Placera då det nya taket under den äldre takfoten.

Arkitekt hjälp kan vara klokt när du planerar att bygga om eller till ditt hus. Det bidrar till att ge ditt hus genomtänkta former och funktioner och ett vackert utseende och är därför en investering.

Utbyggnad på längden.

Utbyggnad i vinkel.

Tillbyggd farstu/glasveranda.

Tillbyggd carport, indragen på gården.

Tillbyggd glasveranda.

Övrigt

Den uppvuxna grönskan på ett gammalt gårdstun är en viktig del av stadsdelens identitet. Uppvuxna träd och buskar har ett stort värde för miljön, och bör få finnas kvar så långt möjligt.

Gamla grus- och stenlagda gångar i trädgården samt uthus är också en viktig del av gårdsmiljön som bör bevaras och vårdas. Även gårdens socklar och terrasser, i trä eller sten, är väsentliga för uttrycket.

En gjuten sockel är bäst obehandlad eller gråmålad. Höga vita eller svarta socklar förtar verkan av ett vackert timmerhus eller träpanelat hus. En sockel av natursten är allra vackrast till en traditionell byggnad.

Skiffergång och uthus, 1930-tal.

Skiffergång, 1960-tal

Terrassering mot gata, 1960-tal.

Naturstenssockel, 1800-tal.

Sockel av huggen sten, 1920-tal.

Gjuten sockel, 1940-tal.

Ordförklaringar

Beklädnadstegel - en halvsten tjockt (6cm) tegel som används till att klä ytterväggar med.

Burspråk - utbyggt fasadparti med fönster.

Detaljplan - plan för utformning av bebyggelse med mera inom ett mindre område.

Etagehus - hus med en våning under marknivå. Kallas även suterräng- eller sluttningshus.

Fasadliv - ytterkanten på husets ytterväggar.

Fasadtegel - tegel (12cm tjockt) som används till att klä in ytterväggar med.

Foder - brädor runt fönster och dörrar som skyddar skarven mellan vägg och karm.

Fris - liggande bandliknande väggfält.

Takfotsfris - fris placerad där vägg och yttertak möts.

Fönsterbåge - ramverk som fyller en fönsterluft och i vilket fönsterglaset monteras in.

Fönsterluft - varje fönsterbåge utgör en luft. Ett fönster kan bestå av en eller flera lufter.

Hörnkedja - stående stenrad som utmärker husets hörn. Kan vara en ritsad imitation i puts.

Kedjehus - enfamiljshus länkade samman genom en mindre mellanliggande byggnad, vanligen ett garage eller ett förråd.

K-märkt - begrepp använt i folkmun för bebyggelse och miljöer med kulturhistoriskt värde.

Lamellhus - flerbostadshus med två-fyra våningar och två-tre trapphus samt två-fyra lägenheter per våning och trapphus.

Loftgångshus - flerbostadshus med ett trapphus som leder till en lång balkong, en så kallad loftgång, där varje lägenhet har sin ingång.

Lunettfönster - halvcirkelformat fönster.

Mexitegel - gråvit fasadsten av kalksandsten, natursten och flinta med tegelstensens mått.

Midjeband - liggande listverk på ytterväggen, vanligtvis ovanför bottenvåningens fönster.

Omfattning - foder och överstycke kring dörr eller fönster kallas tillsammans omfattning.

Panel (bilder s.102)

Lockpanel - träpanel av stående lika breda brädor med varannan bräda monterad över skarven mellan de underliggande brädorna.

Locklistpanel - träpanel av stående brädor och lister som täcker skarvarna mellan brädorna. Listen kallas även ribb eller läkt.

Spontad panel - träpanel med en utskårad del, not, och en utstickande del, fjäder, som ska passa in i noten på brädan som ligger intill.

Fasspontpanel - spontad träpanel som består av brädor med avfasade kanter.

Fjällpanel - liggande träpanel där den överliggande brädan överlappar den undre.

Panel med tunn relief - träpanel med så tunn tjocklek att väggen upplevs som relativt slät.

Parhus - två lägenheter sammanbyggda till ett hus med separata ingångar.

Perspektivfönster - fönster med en stor odelad glasyta.

Plåt

Pannplåt - plåt med mjukt rundad längsgående profil och två långstgående rillor.

Korrugerad plåt - plåt som pressats så att veck (profiler) uppstått.

Trapetskorrugerad plåt - plåt pressad i ett trapetsformat vågmönster. Kallas även trp.

Falsad plåt - takplåt som fästs genom att kanten på intilliggande bitar vikts om varandra.

Sadeltak

Brutet tak (Mansardtak)

Valmat sadeltak

Halvalmat brutet tak

Portik - täckt bro, öppen på en eller flera sidor genom kolonner eller pelare.

Post - stöd som delar upp ett fönster i lufter.

Mittpost - stående stöd som delar av fönstret i flera lufter på bredden.

Tvärpost - liggande stöd som delar av fönstret i flera lufter på höjden.

T-post - mittpost och tvärpost som tillsammans bildar ett T.

Korspost - mittpost och tvärpost som tillsammans bildar ett kors.

Punkthus - fyra-tio våningar högt flerbostadshus med fyra-sex lägenheter per våning och bara ett trapphus.

Puts

Slätputs - puts av ett finstrukturerat bruk som ger en helt jämn yta.

Spritputs - skrovlig puts som består av ett bruk blandat med grov sand.

Strukturputs - slätputs som getts en fin struktur genom bearbetning med handverktyg eller påförande av finkornig sand i vått tillstånd.

Pylon - en uppåt avsmalnande pelare med svagt inåtlutande sidor.

Radhus - sammanhängande enfamiljshus av enhetligt utseende.

Shingel - stansade takplattor av asfaltbelagd mineralfiberfilt med yta av krossad skiffer.

Skivhus - åtta-nio våningar högt lamellhus.

Skärmtak - tak monterat mot vägg och buret av konsoler, vanligtvis ovanför en ytterdörr. Namnet kan även användas på carportar.

Slammat tegel - tegelfasad med tunt påslag av bruk som stryks ut ojämnt så att teglet delvis lyser igenom.

Smalhus - lamellhus där lägenheterna går genom husets hela bredd.

Spröjs - list som delar av glas i en fönsterbåge.

Krysspröjs - spröjsar som bildar kryss.

Takfall - lutande parti av yttertak som kan vara brant eller flackt.

Takfot - liggande del, nedtill på ett takfall, där vägg och yttertak möts.

Omvikt takfot - takfotsfris som fortsätter runt husets hörn i samma bredd som knuten.

Taktegel - enkel- eller tvåkupiga pannor av lera eller betong, böjda i vågform med en eller två vågor.

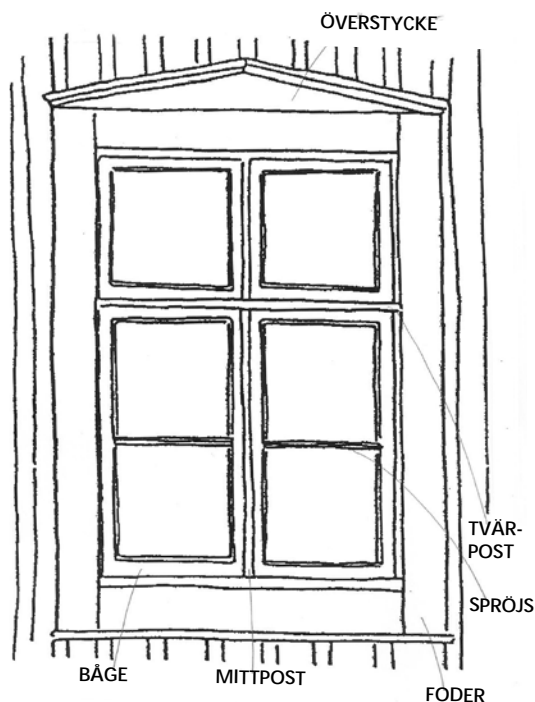
Terrassering - horisontal avsats med avplanad yta i en sluttning.

Tjockhus - lamellhus där minst två lägenheter ryms på husets bredd.

Vippfönster - fönster upphängt på pivåer och vridbart kring en horisontal axel vid fönstrets mitt. Även kallat pivåfönster.

Överljus - smalt liggande fönster ovanför ytterdörren, vanligtvis på en pardörr.

Överstycke - dekorativt listverk över fönster eller dörr som skyddar ändträet på fodren.

Pulpettak

Tälttak

Motfallstak